

Herstel Zuid-Limburg aanstaande

Zuid-Limburg wordt hard getroffen door de economische crisis. In 2009 krimpt de economie naar verwachting met 4,3%. De sectoren onderwijs en gezondheidszorg voorkomen dat de economie harder krimpt. De zwaar getroffen industrie drukt de regio ver in de min, maar zorgt ook voor herstel in 2010. De regio profiteert dan van een aantrekkende wereldhandel.

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In het eerste half jaar van 2009 kromp de economie met 5% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Over heel 2009 krimpt de Nederlandse economie met 4,2%. De stemming van consumenten en producenten verbetert en in het derde kwartaal klimt de economie uit het dal onder leiding van de aantrekkende export, waarna het vertrouwen een stimulans krijgt en consumenten hun uitgaven niet langer zullen terugschroeven. De investeringen, huizenprijzen en arbeidsmarkt ontwikkelen zich volgend jaar nog negatief. De economische groei voor geheel Nederland komt voor 2010 uit op een verwachte 0,7%.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-4,2%	0,7%
Particuliere consumptie	1,3%	-2,7%	-0,3%
Overheidsconsumptie	2,0%	2,5%	2,0%
Bedrijfsinvesteringen	4,7%	-14,0%	-6,4%
Uitvoer	2,7%	-9,6%	2,6%
Werkloosheid*	3,9%	5,0%	8,0%

Bron: ING Economisch Bureau

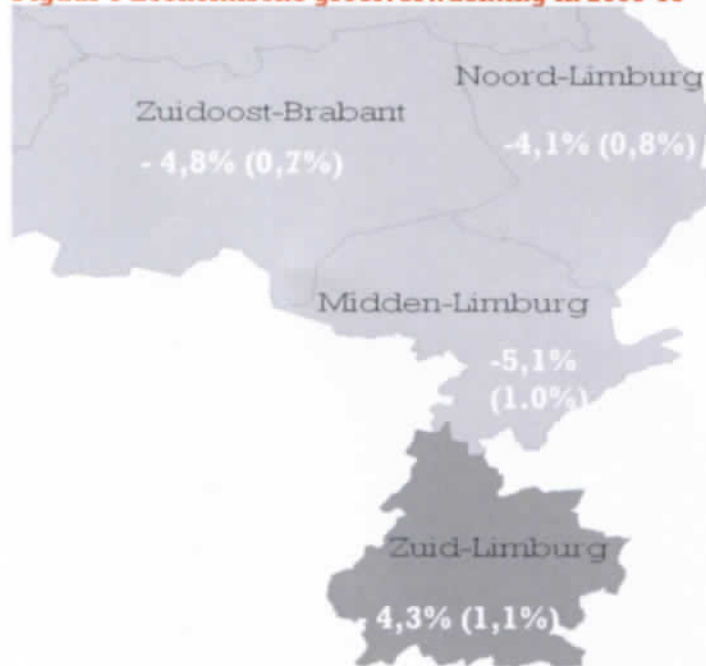
*percentage van beroepsbevolking

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in Zuid-Limburg harder toe dan in de rest van het land?

Ja, de Zuid-limburgse economie krimpt in 2009 iets meer, maar de groei is volgend jaar naar verwachting iets hoger. Dit is vooral het gevolg van de oververtegenwoordiging van bedrijven in de sectoren industrie en, in mindere mate, transportbedrijven. De crisis heeft deze bedrijfstakken als

eerste geraakt, terwijl zij samen goed zijn voor bijna een derde van de productie in de regio. Landelijk is deze bijdrage nog geen kwart. Export-georiënteerde sectoren als de industrie, groothandel en transport dragen het herstel volgend jaar.

Figuur 1 Economische groeiverwachting in 2009-10

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staat Zuid-Limburg er structureel slecht voor?

Nee, hoewel de crisis de regionale economie weliswaar op zijn grondvesten heeft doen trillen en lagere bedrijvigheid wel degelijk pijn doet, staat de Zuid-Limburgse economie er structureel redelijk goed voor. Zo wordt niet alleen het chemische cluster rond DSM flink geraakt, ook bedrijven in de opkomende duurzame energie zijn in zwaar weer beland. 'Sun Valley', of het cluster rondom de keten van Zonnecellen-productie, kan het groeipotentieel de komende jaren wel vergroten, gezien de structureel toenemende vraag naar duurzame energiebronnen en geplande overheidsinvesteringen in duurzaamheid. Verder maakt de

strategische ligging Zuid-Limburg van nature geschikt om als internationaal economisch knooppunt te fungeren. Aangevuld met een sterke aanwezigheid van semi-publieke kennisinstellingen als bijvoorbeeld de Universiteit Maastricht, zijn er volop mogelijkheden om de economische structuur verder te versterken.

Een ander sterk punt is de aantrekkelijkheid van de regio voor toeristen. Limburg is na Gelderland de belangrijkste binnenlandse vakantiebestemming.

Wel zal het lang duren voor bijvoorbeeld de industriële productie weer op het oude niveau terug is. Dit betekent ook dat de economische krimp leidt tot een teruggang van het aantal bedrijven. De sterke toename van het aantal faillissementen (+65% in de eerste helft van het jaar) is al een teken aan de wand.

4. Industrie en transport worden dit jaar het zwaarst getroffen, maar zijn er dit jaar ook sectoren die blijven groeien?

De gezondheidszorg toont zich het meest crisisbestendig. Als enige laat deze sector in 2009 nog een stevige groei zien (tabel 2).

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector

	2008	2009	2010
Landbouw	2,1%	-2,1%	1,0%
Industrie	-0,7%	-10,2%	1,5%
Bouw	5,9%	-6,1%	-7,1%
Groothandel	1,7%	-6,0%	1,0%
Detailhandel	0,3%	-3,9%	-2,3%
Horeca	-3,1%	-6,0%	-1,0%
Transport & opslag	1,0%	-9,5%	2,7%
Zakelijke dienstverlening	2,6%	-4,4%	0,6%
Overheid	2,2%	0,5%	0,6%
Zorg	3,3%	3,5%	3,0%
Totaal Nederland	2,0%	-4,2%	0,7%

Bron: ING Economisch Bureau

De toegenomen financiële onzekerheid leidt tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. Volgend jaar zal dit door de oplopende werkloosheid en koopkrachtverslechtering niet veel verbeteren. Ondanks zuiniger consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een groei in de omzet. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien. Van alle krimpende sectoren vertoont de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min. Zakelijke dienstverleners laten een divers beeld zien. Uitzend- en reclamebureaus hebben de meeste last van de vraaguitval, doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en stevig in reclame-uitgaven snoeien.

Incassobureaus spinnen daarentegen garen bij de verslechterde betalingsmoraal. De bouw liet als enige commerciële sector in het eerste kwartaal 2009 nog een nulgroei zien. Niettemin is de recessie ook daar nu flink toegeslagen. Binnen de groothandel worden vooral de exporterende bedrijven – traditioneel juist de groeimotor – hard geraakt. De afhankelijkheid van de wereldhandel speelt hen dit jaar parten.

5. Is de bodem van het dal voor de regio Zuid-Limburg in zicht?

De ommekeer doet het eerst gestand in regio's waar industriële bedrijven een belangrijk aandeel hebben. Dat is in Zuid-Limburg het geval. De regio kent namelijk veel vroegcyclische bedrijven. Voorop lopen in de teruggang betekent ook voorop lopen in het herstel. Zeker wanneer dit herstel in het buitenland wordt ingezet. Waarschijnlijk bevindt Zuid-Limburg zich nu min of meer op het dieptepunt. De bouwsector, die ook volgend jaar behoorlijk zal krimpen, is echter flink ondervertegenwoordigd, wat tot uitdrukking komt in een hogere groei voor 2010.

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

Nee, de gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering. Hoewel de somberste prognoses iets minder negatief zijn bijgesteld, lezen we dagelijks berichten over faillissementen en gedwongen ontslagen.

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*		Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2009	2010
Landbouw	280	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	880	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	470	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	470	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	780	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	330	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	360	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	1.980	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1.310	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau

* Banen van werkzame personen (* 1000)

Door vertragende factoren, zoals de deeltijd-WW, zal het landelijke banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar. Over beide jaren tezamen gaan landelijk tussen de 350.000 en 400.000 banen verloren. Zuid-Limburg wordt niet gespaard.

Het absolute verlies aan industriële banen is het grootst in Noord-Brabant, maar verhoudingsgewijs komt deze twijfelachtige eer Limburg toe. Maar liefst 37% van het totale werkgelegenheidsverlies komt voor rekening van de industrie. Al met al gaan er 27.000 Limburgse banen verloren. De gevolgen hiervan voor de lokale economie zijn groot, aangezien ruim 90% wordt ingevuld door mensen uit de eigen provincie. De Provincie Limburg springt hierop in door een investering van €1 miljard om de economie toekomstbestendig te maken. Dit moet ruim tienduizend extra arbeidsplaatsen opleveren en een sterkere arbeidsmarkt op de middellange termijn.

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu extra te investeren. De Provincie Limburg onderkent niet alleen de ernst van de conjuncturele situatie, maar heeft ook oog voor de structurele kansen en bedreigingen voor de regio. Zo voert zij geplande investeringen in de bouwsector verder op en haalt zij deze naar voren. Een ander voorbeeld is een promotiecampagne om de provincie als vakantiebestemming te profileren. Verder subsidiëren Rijk en Provincie de herstructurering van vier bedrijventerreinen in Parkstad Limburg om oude terreinen klaar te maken voor de 21ste eeuw. Daarnaast richt de Provincie zich met de nieuwe investeringsagenda op een meer structurele ontwikkeling naar een hoogwaardige kenniseconomie.

Vier campussen zijn als speerpunt aangewezen: Greenport in Venlo, Chemelot in Sittard-Geleen, Life & Sciences in Maastricht en de open Campus Avantis in Heerlen.

Zuid-Limburg is op termijn gebaat bij deze diepte-investeringen. Ondanks een beperkt korte-termijneffect verzachten de overheidsinvesteringen de pijn.

8. Waar zouden ondernemers in deze tijden van crisis extra aandacht aan moeten besteden?

Van belang is om het hoofd koel te houden en te reageren op de korte termijn ontwikkelingen, maar tegelijkertijd voorbereidingen te treffen om te kunnen profiteren van marktkansen die zich na de crisis aandienen. De volgende onderwerpen vergen daarbij extra aandacht.

Cash is King

Als het economisch minder gaat, heeft dat direct gevolg voor het betalingsgedrag van debiteuren. Dit kan nadelig zijn voor de liquiditeitspositie van uw bedrijf. Tijd dus om uw werkkapitaal actief te gaan beheren. Denk daarbij aan snellere facturering, scherpere incassoprocedures en inschakeling van gespecialiseerde partijen. Verder kunt u met debiteurenbevoorschotting liquiditeit vrijspelen.

Regeren is vooruitzien

Juist nu is het zeer belangrijk om te weten wat de gevolgen van verslechterende marktomstandigheden zijn voor uw bedrijf. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Wat kunt u doen als die ene goede klant vertrekt? Hoe verlicht u dit jaar de effecten en hoe werkt dit in 2010 uit? Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten.

Metten is weten

Rentabiliteit gaat uiteindelijk boven omzet, wees hiervan bewust en kijk vooruit. Vaak zijn de kosten en opbrengsten per product of dienst wel bekend, maar ontbreekt de overview. Als u beschikt over goede managementinformatie, kunt u een verdiepingsslag maken en inzichtelijk krijgen hoe u kunt bijsturen. De investering die daarvoor nodig is, betaalt zich zonder twijfel terug. Relevante vragen zijn bijvoorbeeld: hoeveel verdien ik op een bepaalde relatie? Wat is de concentratiegraad van de klantenportefeuille? Wat is de verhouding tussen omzet en kosten en tussen vaste en variabele kosten?

Ken uw klant

Elke ondernemer zal zeggen dat hij zijn opdrachtgevers goed kent. Maar is dat ook echt zo? Bedrijfsketens worden complexer en contacten vinden vaak uitsluitend nog digitaal of telefonisch plaats. Is uw contactpersoon representatief voor het gehele klantenbestand en hoe komt u achter veranderende behoeftes van uw klant? Het is waardevol om uw kennis op dit punt te vergroten en op die manier mee te denken. Want reken maar: nu het economisch tegenzit, zullen ook opdrachtgevers hun wensen aanpassen.

Niets kalmeert zozeer als een genomen besluit

Ondernemen draait om keuzes maken. Soms ook harde keuzes. Het belangrijkste is de keuze voor het aanbrengen van focus. Succesvolle ondernemers concentreren zich op datgene waar ze goed in zijn of willen worden. Neem daarom afscheid van verliesgevende activiteiten en klanten. Kijk kritisch naar uw prijzen en schakel waar nodig extern advies in. Anderen kunnen u helpen om met een frisse blik naar uw organisatie te kijken. Dit kan een organisatieadviseur zijn, uw accountant of uw bank. Door vroegtijdig in gesprek te gaan, kunnen ze proactief meedenken. Hier komen vaak goede oplossingen uit voort.

Meer weten?
Kijk op ING.nl/zakelijk
Of bel met

Edse Dantuma,
Regio-econoom
020 56 39 778

Machel Nuyten,
Regio-econoom
020 57 61 280

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 8 oktober 2009.

